

نقش "اسرائیلیان روس تبار" در مناسبات تهران - مسکو

دکتر الهه کولایی، استاد علوم سیاسی و مطالعات منطقه ای دانشگاه تهران، نقش آفرینی روسیه در مساله فعالیت های هسته ای ایران را زمینه ساز امتیاز گرفتن مسکو از جهان غرب می داند

عادل/خبرگزاری آران
دکتر الهه کولایی

دکتر الهه کولایی، استاد علوم سیاسی و مطالعات منطقه ای دانشگاه تهران، نقش آفرینی روسیه در مساله فعالیت های هسته ای ایران را زمینه ساز امتیاز گرفتن مسکو از جهان غرب می داند.

وی معتقد است که روسیه به شدت مخالف درگیری نظامی آمریکا و متحدانش با ایران است چرا که جنگ ایران و غرب می تواند به بی ثباتی و ناامنی در آسیای مرکزی و قفقاز نیز منجر شود و دست نیروهای رادیکال و افراطی این منطقه ها را برای تاثیرگذاری در معادلات و مناسبات سیاسی باز کند.

کولایی بر این نکته نیز تاکید می کند که یک پنجم جمعیت اسرائیل را مهاجران روسی تشکیل می دهند؛ بنابراین در تحلیل روابط ایران و روسیه، نباید رابطه مسکو و ایران را از قلم انداخت. گفت و گو با این استاد دانشگاه را بخوانید.

برخی از منتقدان سیاست خارجی ایران همواره بر غیر قابل اعتماد بودن روس ها تاکید کرده اند. نشانه های غیر قابل اعتماد بودن روسیه، از نظر این منتقدین چیست؟

ما ابتدا باید مفهوم قابل اعتماد بودن یا نبودن را در روابط بین الملل تعریف و مشخص کنیم که منظورمان از کاربرد این واژه چیست؟ روس ها در همکاری با ایران، مانند همه کشورها ابتدا منافع خودشان را جست و جو می کنند. پس رابطه ایران و روسیه باید در زمینه ای وسیع تر، یعنی از نظر نگاه دو کشور به جامعه جهانی و مسائل منطقه ای ارزیابی شود و پس از آن به رابطه این دو کشور بپردازیم.

بین همکاری هسته ای روسیه با ایران و روابط روسیه با آمریکا، اتحادیه اروپا و جمهوری های آسیای مرکزی و قفقاز، رابطه ای مستقیم وجود دارد. رابطه ایران و روسیه هم باید در این چارچوب وسیع تر ارزیابی شود. موضوع همکاری هسته ای ایران و روسیه نیز بر همین اساس بررسی می شود.

اگر از این دیدگاه به موضوع همکاری هسته ای ایران و روسیه نگاه کنیم، می توان گفت که تحولات داخلی و جهانی، زمینه ساز همکاری هسته ای ایران و روسیه بوده است. در اوایل دوران فروپاشی شوروی و پیدایی روسیه مستقل، به دلیل نگاه غرب گرایانه سیاستمداران روسی، ایران برای روسیه "عامل تهدیداسلامی" برآورد می شد.

نشانه های غیر قابل اعتماد بودن روسیه در همین چارچوب چیست؟

روسیه به طور طبیعی، مانند دیگر کشورهای جهان، هیچ گاه داعیه تامین منافع ما را نداشته است. فکر نمی کنم هیچ کشوری در جهان وجود داشته باشد که مدعی تامین منافع کشوری دیگر، به ویژه به قیمت هزینه کردن منافع خودش باشد. روسیه هم این طور است. ولی ما ایرانی ها دلایل متعددی برای بدبینی به روسیه داریم. این دلایل بویژه با توجه به موضع روسیه در دریای خزر ایجاد شده است.

روس ها در همکاری هسته ای با ایران در پی منافع خود هستند. هر چند که همکاری هسته ای روسیه با ایران زمانی شروع شد که دیگر کشورهای بزرگ حاضر به همکاری با ما در این زمینه نبودند، ولی دلیل این همکاری، تغییر نگاه روسیه به محیط بین المللی هم بود.

وزیر امور خارجه وقت روسیه، یوگنی پریماکوف معتقد بود روسیه باید از اهرم های مناسب در دیپلماسی خودش استفاده کند و چه اهرمی مناسب تر از تعارض ایران با آمریکا؟ بنابراین روسیه از وقتی به بعد، به همکاری هسته ای با ایران اقبال بیشتری نشان داد، اما با این حال، ما هنوز هم شاهد به پایان نرسیدن پروژه بوشهر هستیم؛ در حالی که در آخرین مرحله، قرار بود که برق هسته ای از دهه فجر سال1390، وارد مدار برق کشور ما شود. الان گفته می شود از تابستان 1391 این امر محقق می شود. اما به نظر نمی رسد این داستان پایان یافته باشد.

البته روس ها، بر اساس همین نگاه خود به محیط بین المللی، تلاش کرده اند تا درگروه1+5 فعال تر شوند و طرح های گوناگونی را هم ارائه کرده اند. طرح گام به گام لاوروف نیز یکی از تلاش های روسیه در این زمینه بود. اما در مجموع، نباید فکر کنیم که موضوع همکاری هسته ای روسیه با ایران، برای روس ها موضوعی جدا از رابطه روسیه با آمریکا و اتحادیه اروپا است.

به نظر شما، تاخیر در اتمام نیروگاه هسته ای بوشهر، بیشتر دلایل سیاسی داشته است؟

به نظر من، این تاخیر کاملاً حساب شده بوده است. روس ها بارها و بارها به مشکلات فنی اشاره کرده اند، در حالی که تجربه های مشابه نشان می دهد که چنین پروژه هایی در زمان مشخصی اجرایی شده و پایان یافته اند. ایران حتی گاه با بهانه جویی های مالی روسیه مواجه شده است.

به هر حال تاکید بر این نکته ضروری است که همکاری هسته ای ایران و روسیه، باید در چارچوب روابط روسیه با آمریکا و اروپا ارزیابی شود. روس ها در حالی که بارها بر صلح آمیز بودن برنامه هسته ای ایران تاکید کرده اند، حاضر به تکروری در این زمینه نیستند. یعنی نمی خواهند بدون در نظر گرفتن ملاحظات جهان غرب، به تنهایی به پیشرفت برنامه هسته ای ایران کمک کنند.

در روابط روسیه و آمریکا مسائل گوناگونی، از سیر دفاع موشکی گرفته تا مبارزه با تروریسم بین المللی، مساله افغانستان و مسائل مربوط به حوزه های پیرامونی روسیه وجود دارد که روس ها به حل و فصل آنها هم توجه دارند. این موضوع ها بر رابطه ایران و روسیه و همکاری هسته ای این دو کشور هم تاثیرگذار است.

علاوه بر این، روس ها به جنبه های گوناگون سودمندی رابطه با ایران، نه فقط در حوزه همکاری های هسته ای، بلکه در حوزه های سیاسی، امنیتی و اقتصادی نیز توجه دارند. آنها با در نظر گرفتن مجموع این ملاحظات، در پی به حداکثر رساندن منافع خود در رابطه با ایران هستند.

تاخیر در اتمام نیروگاه بوشهر دستاورد عینی اش برای روسیه چه بوده است؟

موضوع فعالیت های هسته ای، با توجه به گرایش کشورهای خاورمیانه برای استفاده از توانایی های هسته ای روسیه در این زمینه، تجربه مهمی برای روسیه است. یعنی روس ها هم به منافع اقتصادی این همکاری ها فکر می کنند و هم به به منافع سیاسی و فنی آن. به ویژه فاجعه هسته ای در نیروگاه چرنوبیل در دوره شوروی، که امروز در اوکراین قرارداد، همکاری فنی بین المللی را برای روسیه بسیار مهم ساخته، که از طریق این پروژه و همکاری ایران با آژانس قابل دسترسی است.

سوال من این بود که دستاورد تاخیر در اتمام پروژه بوشهر، برای روسیه چه بوده است؟

روس ها درمورد سیر دفاع موشکی و گسترش ناتو به سوی شرق، با آمریکا اختلاف نظر جدی دارند. البته ما به مسائلی که در مذاکرات پشت پرده مقام های روسی و آمریکایی مطرح می شود، دسترسی نداریم، ولی به نظر می رسد که این تاخیر، با گفت وگوهای مقام های روسی و آمریکایی در مورد مسائل یادشده بی ارتباط نیست. یعنی همکاری هسته ای روسیه با ایران، به فرصتی برای این کشور تبدیل شده است تا درباره دغدغه هایی چون گسترش ناتو و سیر دفاع موشکی، با آمریکا و اتحادیه اروپا چانه زنی کند و امتیازهایی در این زمینه ها از غرب بگیرد.

بنابراین، با وجود مخالفت شدید آمریکا، روسیه به همکاری هسته ای اش با ایران ادامه می دهد؛ چرا که این همکاری، دست روسیه را برای امتیاز گرفتن از غربی ها باز می گذارد. البته نقش اسرائیل را هم نباید در این میان نادیده گرفت. در حدود یک پنجم جمعیت اسرائیل، مهاجرانی از روسیه و دیگر کشورهای پیشین شوروی هستند. این مهاجران در ساختارهای قدرت اسرائیل نفوذ زیادی

دارند. بنابراین رابطه روسیه و اسرائیل نیز مولفه مهمی است که در روابط ایران و روسیه به طور کلی و در همکاری هسته ای روسیه با ایران به طور خاص، باید مورد توجه قرار گیرد.

به هر حال، همکاری هسته ای با ایران برای روسیه به یک اهرم بدل شده است. روس ها در این زمینه، تمایل به تکراری ندارند. در کنار دیگر کشورهای بزرگ جهان به قطعنامه های شورای امنیت علیه ایران رای می دهند، اما به همکاری هسته ای با ایران نیز ادامه می دهند و می کوشند که ایران را به سوی همکاری بیشتر با جامعه جهانی سوق دهد.

انگیزه های روسیه در حمایت از فعالیت هسته ای ایران چیست؟

در هنگام شروع همکاری هسته ای ایران و روسیه در سال 1995، منافع اقتصادی برای روسیه مطرح بود. وقتی قرارداد همکاری ایران و روسیه بسته شد، منافع اقتصادی این همکاری برای روسیه بسیار اهمیت داشت. اما بعدها که قیمت نفت و گاز افزایش یافت و اجرای این پروژه هم به درازا کشید، اهمیت منافع اقتصادی برای روس ها کم رنگ تر شد. دستاوردهای سیاسی و استراتژیک این همکاری برای روس ها، امروز بیش از پیش مورد توجه این کشور است.

افزایش بی اعتمادی در میان روسیه و آمریکا، یکی از دلایل این موضوع است. به قدرت رسیدن دوباره پوتین، برای آمریکا نگران کننده است. طرح هیلاری کلینتون هم برای بازسازی روابط آمریکا و روسیه، چندان موفق نبوده است.

به قدرت رسیدن جمهوری خواهان در انتخابات ریاست جمهوری آمریکا نیز به افزایش بی اعتمادی در روابط دو کشور دامن می زند. در چنین شرایطی، کارآمدی اهرم همکاری هسته ای با ایران، روز به روز برای دولت روسیه افزایش می یابد. ضمن اینکه دولت روسیه به شدت نگران از کنترل خارج شدن این بحران است. روس ها مایل نیستند این بحران به سطح نظامی ارتقا یابد؛ چرا که در این صورت آنها هم مشکلات امنیتی پیدا می کنند. آنها نمی خواهند ثبات این منطقه مهم جهان به هم بریزد. آنها می کوشند ضمن همراهی با آمریکا و اتحادیه اروپا، مانع از تشدید این بحران شوند. روس ها به تحریم ایران رای می دهند، اما به اشکال گوناگون دیپلماتیک با آن مخالفت می کنند. یعنی هم تلاش می کنند روابطشان با جامعه جهانی مخدوش نشود و هم می کوشند مانع از گسترش بحران فعالیت های هسته ای ایران شوند.

دولت روسیه، حمله به ایران را متضمن تهدید منافع ملی خودش می داند. درگیری نظامی آمریکا با ایران، چه تهدید مشخصی علیه منافع ملی روسیه در بر دارد؟

بی ثباتی در ایران، بی ثباتی در کل منطقه است. به دلیل جایگاه ایران در منطقه، روس ها به خوبی می دانند که ناامنی در ایران، ناامنی در آسیای مرکزی، قفقاز، افغانستان، عراق و کل منطقه غرب آسیا را در پی خواهد داشت؛ ناامنی ای که قابل کنترل هم نیست. پوتین حمله نظامی به ایران را اقدامی "فاجعه بار" برشمرده است. چنین اقدامی می تواند به آزاد شدن نیروهای افراط گرا در کل منطقه منجر شود. روس ها سخت در تلاش اند تا از وقوع چنین فاجعه ای جلوگیری کنند.

چرا روسیه با همان قاطعیتی که از سوریه حمایت می کند؛ از ایران حمایت نمی کند؟

برای روسیه، موضوع ایران متفاوت از موضوع سوریه است. البته این دو موضوع بر هم تاثیرگذار هم هستند. روسیه در ماجرای لیبی، با آمریکا و اروپا همراهی کرد. این سیاست آنها به حمله نیروهای ناتو به لیبی و ساقط شدن حکومت قذافی منجر شد.

روس ها به هیچ وجه مایل به تکرار چنین تجربه ای در سوریه نیستند. روسیه از سیاست گسترش هژمونی آمریکا در منطقه ناخشنود است و روز به روز بیشتر در برابر این سیاست قرار می گیرد. آنها مایل نیستند تئوری دومینو در منطقه، از طریق ساقط کردن قدرت هایی که رویکرد مثبت به روسیه دارند، ادامه پیدا کند.

روس ها قبلاً در جریان انقلاب های رنگی هم چنین پدیده ای را تجربه کرده اند. روسیه سیاست های آمریکا در غرب آسیا را از منظر گسترش هژمونی آمریکا در این منطقه ارزیابی می کنند و در مجموع به این سیاست روی خوش نشان نمی دهند.

اما موضوع ایران متفاوت از موضوع لیبی و سوریه و بسیار پیچیده تر است. روس ها سعی می کنند از همه ابزارهای موجود برای کنترل بحران رابطه ایران و غرب استفاده کنند. چون مساله ایران بسیار پیچیده تر از مساله سوریه است، روس ها با احتیاط بیشتری در این زمینه عمل می کنند.

آیا روسیه ایران دارای سلاح اتمی را تحمل می کند؟

به هیچ وجه.

چرا؟

این بحث از سال 1995 در مطبوعات روسیه مطرح شده است. وقتی همکاری هسته ای روسیه و ایران شروع شد، این موضوع از زوایای گوناگون در روسیه مورد بررسی قرار گرفت. در روسیه، همه موافقان و مخالفان همکاری هسته ای این کشور با ایران، بر این نکته تاکید داشتند که برنامه هسته ای ایران در چارچوب مقررات آژانس بین المللی انرژی اتمی و در نتیجه، صلح آمیز است. روس ها همواره بر این نکته پافشاری می کنند و حاضر نیستند بپذیرند این برنامه جنبه های نظامی داشته باشد.

به نظر شما طرح گام به گام لاوروف برای حل مشکل ایران و غرب، طرح مناسبی بود؟

با توجه به فشار جریان های افراطی در آمریکا و اسرائیل، به نظر می رسد که طرح لاوروف قابل بررسی بود و می توانستیم درمورد این طرح با روسیه و کشورهای غربی مذاکره کنیم. با توجه به شرایط منطقه ای و بین المللی و بویژه چشم انداز روابط روسیه و آمریکا، پیشنهاد روس ها می توانست فرصتی برای ایران جهت کاستن از فشار جریان افراط گرا، بویژه صهیونیست ها باشد.

چرا دولت ایران از این فرصت استفاده نکرد؟

در کشور ما دیدگاه های مختلفی درباره طرح لاوروف وجود داشت. البته تجربه مذاکرات ایران و غرب و بویژه بی اعتمادی طرفین به یکدیگر، عامل موثری است که باید مورد نظر قرار گیرد. عوامل داخلی و خارجی متعددی به این بی اعتمادی دامن زده اند و به نظر می رسد که این شرایط، از دلایل کم توجهی به طرح لاوروف بود.

طرح لاوروف نهایتاً در پی تعلیق غنی سازی بود یا کاهش درصد غنی سازی اورانیوم در ایران؟ یا اینکه اصلاً درباره مساله غنی سازی ساکت بود؟

طرح لاوروف در امتداد طرح های قبلی روس ها و ترکیه و برزیل بود. موضوع خارج کردن فرایند غنی سازی از ایران، پیش از آن به نتیجه نرسیده بود. در طرح لاوروف، بیشتر بر آغاز مذاکرات طرفین تاکید شده بود. روس ها معتقد بودند که اگر طرفین گام به گام در مسیر تعامل قدم بردارند، زمینه لازم برای حل مشکلات نیز پدید می آید.

اخیراً یکی از بانک های روسی حساب های سفارت ایران در مسکو را تعلیق کرد. آیا این اقدام را باید نشانه ای از همراهی جدی تر روسیه با تحریم های وضع شده علیه ایران قلمداد کرد؟

به هر حال روس ها در مقام تقابل با جامعه جهانی نیستند. ضمناً آنها به قطعنامه های تحریم ایران رای داده اند. البته روسیه و ایران روابط گسترده ای دارند و همین امر باعث می شود که روس ها در تحریم ایران، محدودیت ها و ملاحظات خودشان را داشته باشند.

در واقع روس ها به سادگی حاضر نیستند از منافعشان در ایران دست بشویند. ملاحظه حفظ منافع ناشی از رابطه با ایران و نیز دغدغه حفظ جایگاه روسیه در جامعه جهانی، موجب تناقض هایی در رفتار روسیه در مورد ایران می شود.

مذاکرات آتی ایران و گروه 5+1 در ترکیه برگزار می شود. آیا برای ایران بهتر نبود این مذاکرات در روسیه برگزار شود؟

بله، اما طبیعی است همه خواسته های ایران با موافقت غربی ها روبه رو نمی شود. اما اینکه چرا این مذاکرات در روسیه برگزار نمی شود و ترکیه به عنوان میزبان این مذاکرات انتخاب شده است، موضوعی است که به توافق های پشت پرده برمی گردد.

چرا تا به حال مشارکت روسیه در صدور قطعنامه های شورای امنیت علیه ایران، موجب مخدوش شدن روابط تهران و مسکو نشده است؟

روس ها به خوبی از امکانات و محدودیت های موجود در روابط خارجی ایران آگاه هستند و به همین دلیل، با اطمینان از پیامدهای موضع گیری خودشان، چنین موضعی را اتخاذ می کنند. آنها قدمق دورها و انتخاب های ایران را به خوبی می شناسند و با توجه به وضعیت موجود در روابط خارجی ایران، به خوبی می دانند که تصمیماتشان در سیاست خارجی، موجب مخدوش شدن روابط ایران و روسیه نخواهد شد.

روس ها به خوبی می دانند که ایران، به دلیل محدودسازی قدرت انتخاب خود، در شرایطی نیست که بتواند به رفتارهای روسیه واکنش لازم را نشان دهد و ناگزیر است که در برابر سیاست خارجی مسکو، ملایمت و مسالمت زیادی در پیش بگیرد. /ع